

Postępowanie przed Izbą Orzekającą Międzynarodowego Trybunału Karnego – etapy i organizacja postępowania

Rozważania na temat procedury postępowania przed Izbą Orzekającą Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK) należałoby zacząć od ogólnego zarysu istoty samego Trybunału. Został on utworzony w celu ścigania i orzekania o najpoważniejszych przestępstwach międzynarodowych (*delicta iuris gentium*) i jest pierwszym stałym międzynarodowym sądem karnym. Podstawowym aktem prawnym, na którym opiera swoją działalność, jest Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie 17 lipca 1998 r. Istotnym, a można stwierdzić, że najważniejszym dopełnieniem owego Statutu są dwa dokumenty: Reguły Procesowe i Dowodowe oraz Elementy Definicji Zbrodni. Pierwszy dokument został stworzony w celu uregulowania kwestii czysto administracyjnych, technicznych. Znajdują się w nim także zagadnienia kontrowersyjne, których nie udało się wypracować podczas rzymskiej konferencji¹. Reguły wprowadzają jednolitość w orzecznictwie i działalności Trybunału, a także zapewniają przewidywalność jego poczynań, co ma szczególne znaczenie dla stron, które w oparciu o wymagania na określonych etapach postępowania mogą zaplanować strategię swoje działania². W Elementach Definicji Zbrodni zdefiniowano zbrodnie ludobójstwa (art. 6 Statutu), zbrodnie przeciwko ludzkości (art. 7), zbrodnie wojenne (art. 8). Jest to zatem przedmiotowy zakres działalności Trybunału.

¹ H. Kuczyńska, *Postępowanie przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, Studia Iuridica 2004, nr XLIII, s.54.

² M. Płachta, *Kodeks postępowania Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Studia Europejskie 1999, nr 4, s. 87.

Trybunał opiera swoją działalność na zasadzie komplementarności. Oznacza to, że jego jurysdykcja nie zastępuje krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości, lecz uzupełnia je wtedy, gdy są nieefektywne lub gdy sąd krajowy nie chce (nie może) danej sprawy rozpatrzyć. Wyprowadzić z tego można prosty, nasuwający się od razu wniosek, że jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego sięga tam, gdzie system sprawiedliwości nie funkcjonuje w sposób poprawny. Zdaje się zatem, że państwa mające ugruntowany, w pełni przejrzysty i demokratyczny wymiar sprawiedliwości nie są narażone na nadmierną aktywność Trybunału i utratę swojego zakresu jurysdykcji. Była to główna obawa Stanów Zjednoczonych w związku z ratyfikacją Statutu rzymskiego. Inną istotną zasadą działalności Trybunału jest zasada skargowości. Zgodnie z nią do rozpoczęcia procedury postępowania przed MTK niezbędna jest skarga jednego z trzech uprawnionych do tego podmiotów: państwa-strony, Rady Bezpieczeństwa, prokuratora. Bez spełnienia tego warunku Izba Przygotowawcza nie może rozpocząć procedury.

1. Obowiązki i funkcje Izby Orzekającej

Przedmiotem niniejszej pracy jest postępowanie przed Izbą Orzekającą. Aby przystąpić do omówienia procedur kolejnych etapów, niezbędne jest zwrócenie uwagi na zakres obowiązków owej Izby. Artykuł 64 zamieszczony w części VI Statutu zatytułowanej „Rozprawa” poświęcony jest funkcjom i uprawnieniom Izby Orzekającej. Punkt 1 tegoż artykułu stanowi, że tytułowe funkcje i uprawnienia wykonywane są przez Izbę w oparciu o Statut oraz Reguły Procesowe i Dowodowe. Punkt kolejny stanowi, co następuje: „Izba Orzekająca zapewnia rzetelność i sprawność rozprawy oraz prowadzenia jej z pełnym poszanowaniem praw oskarżonego i z uwzględnieniem ochrony pokrzywdzonych i świadków”³. Zapewnienie rzetelności i sprawności sprowadza się do możliwie najpełniejszego spełnienia tych dwóch warunków łącz-

³ Art. 64 ust. 2 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (Dz.U. 2003.78.708), zwany dalej: Statutem MTK.

nie, gdyż z ich istoty wynika ich wzajemna sprzeczność. Sprawność rozprawy oznacza bowiem postępowanie pozbawione zbędnej i nieuzasadnionej zwłoki, rzetelność zaś wiąże się z sumiennym realizowaniem praw wszystkich uczestników tego postępowania. Aby zapewnić poszanowanie praw zarówno oskarżonego, jak i osób pokrzywdzonych oraz świadków, należy zrównoważyć interesy stron. Prowadzi do tego umożliwienie pokrzywdzonemu oraz świadkom udziału w procesie w taki sposób, aby nie pogwałcić owych zasad sprawności i rzetelności, a także praw procesowych oskarżonego. Usprawnieniu przebiegu rozprawy mają służyć czynności dokonywane przez Izbę Orzekającą zgodnie z art. 64 ust. 3. W świetle tych przepisów Izba po skierowaniu sprawy na rozprawę ma obowiązek: porozumienia się przed jej rozpoczęciem ze wszystkimi stronami postępowania, ustalenia języków, jakie mają być używane w trakcie trwania rozprawy, udostępnienia stronom dokumentów i informacji nieujawnionych wcześniej. Ponadto Izba może, gdy uzna to za wskazane, połączyć lub rozdzielić zarzuty oskarżenia, jeżeli dotyczą więcej niż jednego oskarżonego.

W swoim postępowaniu Izba Orzekająca ma obowiązek stosowania prawa właściwego danej sprawie. Jak już wcześniej wspomniano, podstawowym aktem prawnym dla całej jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego jest jego Statut, a także dokumenty dodatkowe w postaci Reguł Procesowych i Dowodowych oraz Elementów Definicji Zbrodni. W odniesieniu do Reguł warto wspomnieć, że Trybunałowi dano możliwość zmiany Reguł większością 2/3 głosów sędziów w przypadkach szczególnych⁴. Z jednej strony można uznać to za niezbyt trafne rozwiązanie, gdyż zbytnia elastyczność reguł rządzących procesem karnym nie jest dobrze widziana w demokratycznym państwie prawnym. Biorąc pod uwagę inny punkt widzenia, można wysunąć tezę, iż ze względu na statutowe zastrzeżenie „w nagłych wypadkach” owa praktyka nie stanowi poważnego zagrożenia dla pewności procesu, a wręcz przeciwnie – może okazać się mechanizmem, który pozwoli dostosować się do zmian powstałych w toku ewolucji Trybunału.

Poza Statutem, Regułami i Elementami istnieją dalsze źródła stosowane przez Międzynarodowy Trybunał Karny. Należą do nich traktaty,

⁴ Art. 51 ust. 2 Statutu MTK.

zasady i reguły prawa międzynarodowego łącznie z uznanymi zasadami międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych⁵. Dopiero wtedy, gdy te okażą się niewystarczające, przyznano Trybunałowi możliwość wyinterpretowania odpowiednich norm z „praw krajowych różnych systemów prawnych świata, a we właściwych przypadkach – włącznie z prawem krajowym państw, które same wykonywałyby jurysdykcję w stosunku do danej zbrodni”⁶, o ile zasady te nie są niezgodne z powyżej wymienionymi aktami oraz uznanymi standardami. Idąc dalej tą drogą, Statut mówi o możliwości stosowania zasad i reguł zgodnie z ich wcześniejszą interpretacją zawartą w poprzednich orzeczeniach⁷. Jest to wyraźny element systemu *common law* w procedurze postępowania Trybunału. Nie ma on jednak charakteru obligatoryjnego jak w przypadku poprzednich źródeł prawa. Jego zastosowanie Statut pozostawia wolnej woli sędziów, co wyraża się przez użycie czasownika „może”.

2. Postępowanie dowodowe

Podstawową zasadą postępowania dowodowego jest zasada bezpośredniości, która oznacza, że w czasie rozprawy dowody przedstawiane są osobiście i w trakcie jej trwania. Odstępstwem, swoistym wyjątkiem od tej zasady są sytuacje określone w art. 68 ust.2 i w art. 69 ust. 2 Statutu. Stanowią one, że w okolicznościach mających na celu ochronę praw pokrzywdzonych i świadków można zezwolić na przedstawienie dowodów przez użycie techniki elektronicznej, audiowizualnej. Te specjalne środki stosowane są w szczególności w odniesieniu do ofiar przemocy seksualnej lub dziecka występującego w charakterze pokrzywdzonego lub świadka⁸. Zgodnie z Regułami Procesowymi i Dowodowymi szczególne zasady w postępowaniu dowodowym obowiązują w sprawach o przemoc seksualną. Dotyczą one zakresu

⁵ Art. 21 ust. 1b) Statutu MTK.

⁶ Art. 21 ust. 1 c) Statutu MTK.

⁷ Art. 21 ust. 2 Statutu MTK.

⁸ Art. 68 ust. 2 Statutu MTK.

dopuszczalnych granic dowodowych, określonych sposobów wnioskowania, a także akceptowanych dowodów⁹.

Zgodnie z art. 69 ust. 3 inicjatywa dowodowa przysługuje stronom, które przedstawiają dowody mające istotne znaczenie dla sprawy. Trybunał wyposażono jednak w możliwość żądania przedstawienia dowodów z urzędu, tj. stawienia się świadków, przedstawienia dokumentów i innych dowodów. Jeżeli zajdzie taka konieczność, może on zażądać przedstawienia dowodów uzupełniających w stosunku do tych, które już zostały zaprezentowane na rozprawie lub zebrane przed jej rozpoczęciem (art. 64 ust. 6d). Wyposaża to sędziów w uprawnienia wykraczające poza tradycyjną rolę arbitra. W związku z przyznaniem im takich kompetencji rozprawa trwa dotąd, aż nie zostaną wyjaśnione wszystkie elementy stanu faktyczne w sposób dający sędziom możliwość wydania orzeczenia.

Jak stanowią Statut oraz Reguły Procesowe i Dowodowe, przed rozpoczęciem rozprawy prokurator ma obowiązek poinformować obronę o nazwiskach świadków, ich wcześniejszych zeznaniach, a także o zgromadzonym materiale dowodowym (R. 76–77). Co za tym idzie, także obrona ma obowiązki względem Prokuratora. Podobnie jak on, musi ona udostępnić dowody, poinformować o zamiarze powołania się na alibi dla oskarżonego oraz możliwości wyłączenia jego odpowiedzialności karnej. Procedura owej wymiany informacji między obroną a prokuratorem jest istotnym elementem przygotowania się do postępowania dowodowego i jego przebiegu. Wymiana materiałów umożliwia pełne, rzetelne i zgodne z zasadami demokratycznego państwa prawnego przeprowadzenie postępowania dowodowego.

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego w art. 69 ust. 4 zastrzega dla Trybunału orzekanie o przydatności i dopuszczalności każdego dowodu. Podniesienie wątpliwości w tym zakresie powinno nastąpić w chwili przedstawienia dowodu, tylko wyjątkowe wypadki usprawiedliwiają późniejsze wyłączenie dowodu¹⁰. Może to oznaczać, że strony przedstawiające dowody nie mają tak naprawdę swobody w tym zakresie, lecz jedynie wnioskuje o ich dopuszczenie do udziału

⁹ Reguły 70–72, [w:] *Rules of Procedure and Evidence*.

¹⁰ Zgodnie z Regułą 64 ust. 1, [w:] *Rules of Procedure and Evidence*.

łu w postępowaniu dowodowym¹¹. Owa zasada swobodnej oceny dowodów okazała się kwestią kontrowersyjną między państwami anglosaskimi a państwami prawa kontynentalnego. Została ona oparta na klasycznej kontynentalnej zasadzie swobodnej oceny dowodów przez izbę orzekającą, co w krajach anglosaskich jest kwestionowane. Tam zasadę tę zastąpiono systemem skomplikowanych reguł dowodowych¹². Wydając orzeczenie o przydatności i dopuszczalności dowodu, Trybunał uwzględnia jego wartość dowodową i negatywny wpływ, jaki ów dowód mógłby wyrzucić na całość rozprawy i rzetelną ocenę zeznań świadka. Nie bierze pod uwagę kwestii stosowania prawa krajowego tego państwa, co wynika wprost z art. 69 ust. 8. Zasadą jest, że nie przeprowadza się dowodów co do faktów powszechnie znanych. Jest to tzw. notoryjność powszechna. Oznacza ona, że dane fakty są znane nie tylko organom biorącym udział w procesie, ale szerokieму kręgowi ludzi. Pomimo faktu nieprzeprowadzania tychże dowodów Trybunał może jednak zwrócić na nie uwagę stronom¹³.

W Statucie nie uregulowano kwestii kolejności przedstawiania dowodów i sekwencji przesłuchiwanie świadków przez strony procesowe. Na konferencji rzymskiej okazało się to problemem zbyt kontrowersyjnym i doszło na tym tle do otwartej konfrontacji między przedstawicielami systemów kontynentalnego i anglosaskiego. Uregulowanie tych zagadnień pozostawiono Komisji opracowującej Reguły Procesowe i Dowodowe¹⁴. W związku z tym przyjęto zasady obowiązujące dotychczas w trybunałach, że każda ze stron przesłuchuje powołanego przez siebie świadka jako pierwsza. Zgodnie z treścią Reguł Procesowych i Dowodowych, jako następna przesłuchuje świadka strona przeciwna, zadawanie pytań kończy obrona (R. 140). Ma to na celu zbadanie rzetelności i prawdziwości zeznań świadka. Praktyka *common*

¹¹ J. Izydorczyk, P. Wiliński, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, Kraków 2004, s. 356.

¹² M. Płachta, *Kodeks postępowania Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Studia Europejskie 1999, nr 4, s. 90.

¹³ Art. 69 ust. 6 Statutu MTK.

¹⁴ M. Płachta, *Kodeks postępowania Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Studia Europejskie 1999, nr 4, s. 98.

law nazywa to pytaniami krzyżowymi (*cross-examination*)¹⁵. Pojawienie się tego sposobu przesłuchiwania było kwestią sporną pomiędzy państwami systemu *common law* a państwami prawa kontynentalnego. Dla pierwszej grupy państw *cross-examination* jest podstawą procesu karnego. Traktuje się ten sposób jako gwarancję praw oskarżonego i zasad oskarżania, gdyż metoda ta pozwala na wykazanie słabych elementów w zeznaniach, co ułatwia zdemaskowanie fałszywej linii obrony oraz zburzenie słabych podstaw, na którym zbudowano oskarżenie. Odmienne stanowisko prezentują państwa kontynentalne. W procesie prowadzonym na kontynencie nadrzędna pozycja i zadawanie pytań kluczowych dla przebiegu rozprawy należą do sędziego. W związku z różnicą zasad obowiązujących w obu systemach prawnych przy tworzeniu Statutu i opracowywaniu Reguł, dążono do wypracowania kompromisu. Kompromis taki osiągnięto przez ustalenie, że sędziowie mają prawo przesłuchiwania świadków. Ograniczono je jednak do momentów przed rozpoczęciem i po zakończeniu przesłuchiwania świadków przez strony. Ponadto sędzia nie może przerywać procedury przesłuchiwania stron, zadając własne pytania dodatkowe. Może on jednak interweniować wtedy, gdy strony zadają pytania nieistotne, niemające związku ze sprawą, pytania sugerujące, zastraszające świadka. Interwencja sprowadza się do uchylecia tego rodzaju pytań¹⁶. Sędziowie mogą także zarządzić przedstawienie dowodów uzupełniających w stosunku do tych, które zostały już przedstawione przez strony na rozprawie¹⁷. Reguły Procesowe i Dowodowe nie określają jednak granic, w jakich dozwolone jest przesłuchiwanie świadków przez stronę przeciwną. Za Hanną Kuczyńską „zabrakło tu obecnej w Regułach Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii zasady, że powinno ono być ograniczone do twierdzeń podniesionych w przesłuchaniu podstawowym lub pytań odnoszących się do wiarygodności świadka”¹⁸. Zdanie to wydaje się tym bardziej zasadne, gdy odczytamy je w połączeniu z Regułą 90G Reguł Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. byłej Jugosławii, mówiącą, że Izba Orzekająca

¹⁵ Reguła 140 (2) (a), [w:] *Rules of Procedure and Evidence*.

¹⁶ H. Kuczyńska, *Postępowanie...*, s.68.

¹⁷ Art. 64 ust. 6d) *Statutu MTK*.

¹⁸ H. Kuczyńska, *Postępowanie...*, s. 67.

może autoryzować dalsze pytania, nawet te niezwiązane z głównym wątkiem przesłuchania, zawsze wtedy, gdy uzna to za konieczne¹⁹. Po zakończeniu postępowania dowodowego Prokurator MTK wygłasza końcowe przemówienie (*closing statement*) w ramach głosów stron. Podsumowuje tym samym przeprowadzone dowody i formułuje ostateczne wnioski i żądania co do kary²⁰.

3. Rozprawa

Kolejnym etapem postępowania przed Izbą Orzekającą jest rozprawa. Część VI Statutu poświęcona tej procedurze rozpoczyna się od określenia sprawy, wydawałoby się bardzo prozaicznej, ale mającej charakter kwestii kluczowej i podstawowej – jest to miejsce rozprawy. Zgodnie z art. 62 odbywa się ona w siedzibie Trybunału, czyli w Hadze, o ile nie postanowiono inaczej. Rozprawa odbywa się jawnie, co gwarantują oskarżonemu nie tylko dokumenty ściśle związane z działalnością Międzynarodowego Trybunału Karnego, lecz także wszelkiego rodzaju konwencje ochrony praw człowieka oraz zasady procesu karnego obowiązujące w demokratycznych państwach prawa. Należy zaznaczyć, że nie jest to jednak zasada obowiązująca bezwzględnie, bowiem możliwe jest wyłączenie jawności procesu w jego niektórych czynnościach, co ma służyć ochronie świadków i poszkodowanych oraz konieczności ochrony tajemnicy i poufnych informacji dowodowych. Obok zasady jawności jest także mowa o procesie publicznym, co wiąże się z dostępem mediów do sali sądowej.

W trakcie prac nad Statutem ścierały się dwie koncepcje, będące wyjątkami od zasady obecności oskarżonego na rozprawie. Nie udało się dojść do porozumienia, co pociągnęło za sobą wykluczenie stosowania w przyszłości jakichkolwiek wyjątków od zakazu przeprowadzenia rozprawy pod nieobecność oskarżonego i wydania wyroku

¹⁹ Reguła 90 G *Reguł Procesowych i Dowodowych Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. byłej Jugosławii*.

²⁰ J. Izydorczyk, P. Wiliński, *Pozycja i zakres uprawnień Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego*, Prokuratura i Prawo 2005, nr 6, s. 47.

zaocznego²¹. Z jednej strony rozwiązanie to służy zapewnieniu praw oskarżonemu obecnych w każdym demokratycznym państwie prawa, z drugiej zaś – może negatywnie wpłynąć na sprawność postępowania przed Trybunałem. Zasadą rozprawy jest zatem obecność na niej oskarżonego (art. 63 ust. 1). Pomimo tego postanowienia dopuszczono możliwość czasowego usunięcia oskarżonego z sali rozpraw przez Izbę Orzekającą w wypadku, gdy zakłóca on porządek rozprawy. Można to uczynić tylko z jednoczesnym zapewnieniem oskarżonemu możliwości obserwowania rozprawy i komunikowania się z obrońcą przy użyciu technicznych środków komunikowania się (art. 63 ust. 2). Rozwiązanie to stosuje się tylko na okres niezbędny i tylko wtedy, gdy inne sposoby rozwiązania problemu okazały się nieskuteczne. Reguły Procesowe i Dowodowe przewidują ponadto sytuacje, które mogą mieć wpływ na obecność oskarżonego na rozprawie. Jedną z nich jest stan zdrowia oskarżonego. Jeżeli istnieje podejrzenie, że pogarszający się stan zdrowia może być przyczyną nieobecności oskarżonego lub niezrozumienia przez niego przebiegu rozprawy, Trybunał może zlecić badania medyczne. Gdy badania potwierdzą, że zły stan zdrowia uniemożliwia udział oskarżonego w rozprawie, Trybunał powinien ją odroczyc do czasu poprawy jego zdrowia. Inną sytuacją jest odmówienie przez oskarżonego znajdującego się w areszcie obecności na rozprawie. W takim wypadku należy go poinformować o konsekwencjach takiej decyzji. Zabronione jest stosowanie jakichkolwiek środków przymusu w celu doprowadzenia oskarżonego na salę rozpraw.

Rozprawa rozpoczyna się od odczytania oskarżonemu przez członka Izby Orzekającej wszystkich zarzutów oskarżenia zatwierdzonych przez Izbę Przygotowawczą, a wniesionych uprzednio przez prokuratora. Następnie Izba Orzekająca zadaje tradycyjne pytanie dla tego etapu procesu, jakim jest upewnienie się, czy oskarżony rozumie treść zarzutów oskarżenia. Także w tym celu zapewnia mu możliwość wypowiedzenia się w kwestii winny i stawianych mu zarzutów. Może on wtedy przyznać się do winy lub orzec o swojej niewinności. Jeżeli zaistnieją jakiegokolwiek wątpliwości co do zrozumienia przez oskarżonego jego

²¹ H. Kuczyńska, *Postępowanie...*, s. 69.

sytuacji, na wniosek strony lub Izby Orzekającej może zostać zlecone zbadanie stanu psychicznego oskarżonego.

Warto też zaznaczyć, że wszyscy sędziowie Izby Orzekającej mają obowiązek uczestniczenia w rozprawie. Jeżeli zajdzie taka konieczność, można wyznaczyć sędziów dodatkowych, którzy będą uczestniczyć w całym postępowaniu z możliwością zastąpienia członka Izby Orzekającej.

4. Przyznanie się oskarżonego do winy

Niejako odrębną, wyróżniającą się na tle rozprawy kwestią jest przyznanie się oskarżonego do winy. Postanowiono omówić tę możliwość poza ramami rozprawy ze względu na charakter procedur postępowania, które zostają uruchomione w następstwie owego przyznania się do winy. O odmienności tego postępowania można wnioskować już przez zastosowanie *argumentum a rubrica*. Otóż biorąc od uwagę systematykę Części VI Statutu poświęconej rozprawie, zauważyć można wyodrębnienie regulacji dotyczącej postępowania w razie przyznania się do winy w postaci art. 65, który poświęca temu zagadnieniu pięć ustępów.

Przyznanie się oskarżonego do winy zmienia przebieg modelowego postępowania, ograniczając postępowanie przed Izłą Orzekającą. Także w tej kwestii Statut musiał przyjąć jeden z obowiązujących w krajach *common law* i prawa kontynentalnego modeli zachowania się sądu po przyznaniu się oskarżonego do winy. Różnica między tymi systemami prawa polega na następującej odmienności występującej w *common law* w porównaniu z prawem kontynentalnym. Otóż w państwach anglosaskich przyznanie się oskarżonego do winy wyłącza orzekanie sądu o winie na rzecz orzekania o wymiarze kary. Z punktu widzenia prawa kontynentalnego jest to zjawisko niebezpieczne, umożliwiające zatajenie faktów, co do których oskarżony nie chciał się wypowiedzieć, próbując zachować w tajemnicy okoliczności w sprawach, które mogły się okazać równie istotne, jak fakty ujawnione. Przykładem może być niewykryta w postępowaniu dowodowym współpraca innych osób,

które także odpowiadają za zbrodnię będącą przyczyną całego procesu. Ponadto w kontekście należy przywołać funkcję informacyjną pełnioną przez Trybunał w zakresie ujawnienia okoliczności dokonania zbrodni. Gdyby przyjęć czysty model anglosaski, Trybunał nie mógłby spełniać swej funkcji, gdyż zaniechałby dochodzenia prawdy, bez ustalenia okoliczności przyznania się oskarżonego do winy. Aby zapobiec tego rodzaju sytuacjom, Trybunał stworzył kompilację systemów karnych, co wyraża się w uproszczeniu postępowania po przyznaniu się do winy, a jednocześnie uniknięciu możliwych niebezpieczeństw umyślnego skrócenia przewodu sądowego przez oskarżonego.

Pierwszą przesłanką, która odnosi się do zweryfikowania instytucji przyznania się do winy, jest ustalenie, czy oskarżony rozumie konsekwencje i znaczenie owej instytucji. Oskarżony musi osobiście przyznać się do winy, po uprzednich konsultacjach z obrońcą. Ponadto musi to uczynić świadomie i dobrowolnie, nie działając pod groźbą ani żadnego rodzaju przymusem. Jeśli Izba Orzekająca stwierdzi brak jakiegokolwiek z wyżej wymienionych przesłanek, uznaje ona „przyznanie się do winy za niebyłe”²². Wiąże się to z zarządzeniem dalszego prowadzenia sprawy w trybie zwyczajnym. Sędziowie mogą przekazać prowadzenie rozprawy innej Izbie Orzekającej, co można tłumaczyć potrzebą zachowania bezstronności. Przyznanie się do winy musi mieć jednak przede wszystkim oparcie w przesłankach faktycznych, które zostały zawarte w oskarżeniach ujawnionych przez prokuratora oraz w zeznaniach świadków. Ciężar oceny dopuszczalności przyznania się spoczywa w kompetencji sędziów. Sędziowie decyzję taką podejmują samodzielnie, nie zasięgają opinii stron. Niemożliwe jest uruchomienie procedury postępowania po przyznaniu się oskarżonego do winy, gdy ten przyznaje się tylko do części zarzutów, ponieważ nie można prowadzić procesu w odniesieniu tylko do części zarzutów.

Gdy Izba Orzekająca stwierdzi zaistnienie potrzebnych przesłanek, uznaje ona przyznanie się oskarżonego do winy razem ze wszystkimi dowodami i może skazać oskarżonego za popełnienie zbrodni bez konieczności dalszego postępowania dowodowego.

²² Art. 65 ust. 3 Statutu MTK.

Zgodnie z art. 65 ust. 5 należy uznać za możliwą sytuację, w której prokurator i obrona porozumiewają się w sprawach zmiany zarzutów oskarżenia, przyznania się do winy czy wymiaru kary. W artykule tym jasno stwierdzono, że żadne z tych porozumień nie są wiążące dla Trybunału. Po raz kolejny prezentowane rozwiązanie jest wynikiem różnic przyjętych na gruncie *common law* i prawa kontynentalnego. Tym razem przyjęte rozwiązanie nie jest wynikiem kompromisu, lecz przyjęciem modelu prawa kontynentalnego. W pracach nad Statutem Międzynarodowego Trybunału Karnego odrzucono praktykę amerykańską zwaną *plea bargaining*. Oznacza ona możliwość zawierania porozumień między stronami procesu w kwestii winy i kary i pozostawienie procesu do dyspozycji stron²³. Niemieccy przedstawiciele doktryny nazywają tę praktykę „handel sprawiedliwością”²⁴. Na gruncie prawa kontynentalnego zachowanie takie jest krytykowane, nie wykształciła się praktyka podobnych porozumień. Wypadałoby jednak zaznaczyć, że Statut nie zabrania ich zawierania, nie jest to więc rozwiązanie radykalne.

5. Wyrok

Po przedstawieniu całego materiału dowodowego następuje zamknięcie przewodu dowodowego. Izba Orzekająca po wysłuchaniu mów końcowych obu stron (z zachowaniem zasady, że ostatnie słowo należy do obrony) udaje się na tajną naradę.

Gdy pojawi się kwestia naprawienia krzywd wyrządzonych poszkodowanemu czy kwestia związana z wymiarem kary, można zwołać posiedzenia dodatkowe na wniosek stron lub Izby Orzekającej. Czyni się to w celu przedstawienia dodatkowych dowodów, złożenia oświadczeń, które mogą mieć charakter okoliczności łagodzących itp. Ponadto dają to oskarżonemu możliwość milczenia w trakcie rozprawy i złożenia części oświadczeń w trybie tajnym.

²³ H. Kuczyńska, *Postępowanie...*, s. 71.

²⁴ A. Bruer-Schaefer, *Der Internationale Strafgerichtshof*, wyd. Peter Lang 2001, s. 265.

Aby wyrok Izby Orzekającej był ważny, konieczne jest spełnienie kilku warunków. Istotne jest, aby we wszystkich etapach rozprawy uczestniczył pełen skład sędziowski. Orzeczenie Izby oparte jest na ocenie dowodów i całego postępowania. W związku z tym owo orzeczenie może się opierać jedynie na faktach i okolicznościach zawartych w zarzutach oskarżenia²⁵. Niedopuszczalne jest orzekanie na podstawie faktów wykraczających poza te granice. Sędziowie nie mogą rozpoznawać winy w stosunku do czynów, które nie zostały ujawnione przez prokuratora w formie zarzutów. W prawie polskim występuje podobna zasada, mówiąca o tym, że podstawą wyroku może być tylko całościowy kształt okoliczności ujawnionych podczas rozprawy głównej²⁶.

Zasadą statutową jest obowiązek sędziów dążenia do jednomyślnego wydawania orzeczeń. W przypadku braku jednomyślności decyzja zapada większością głosów, co stanowi 2/3 głosów, gdyż skład Izby Orzekającej to trzech sędziów. Żadnego z sędziów nie można zmusić do zmiany zdania, tłumacząc to koniecznością jednomyślności Izby.

Wyrok sporządzony na piśmie powinien zawierać opis ustaleń dowodowych, wnioski Izby Orzekającej oraz uzasadnienie. Gdy nie osiągnięto jednomyślności, w orzeczeniu należy zawrzeć opinie większości oraz mniejszości sędziów. Celem uzasadnienia jest udzielenie wyjaśnień opinii publicznej, dlatego powinno się ono opierać na logicznym rozumowaniu, aby nie pozostawić żadnych kwestii nierozstrzygniętych. Rozwiązanie to jest jednak krytykowane w doktrynie. Zwraca się uwagę na to, że informowanie opinii publicznej o niezgodzie zachodzącej między sędziami może prowadzić do osłabienia autorytetu Trybunału i naruszenia zasady tajności obrad Izby Orzekającej²⁷. Obawy te wydają się mało zasadne. Wyjaśnienia udzielane opinii publicznej nie przeczą bowiem zasadzie tajności obrad, a ponadto mogą służyć jako odzwierciedlenie ewolucji prawa karnego międzynarodowego. Przepisy Statutu jasno mówią, że wyrok ogłasza się publicznie. Jeżeli jest on zbyt długi, możliwe jest przedstawienie jego streszczenie, aczkolwiek oskarżonemu oraz obronie powinna zostać przesłana pełna

²⁵ Art. 74 ust. 2 *Statutu MTK*.

²⁶ Art. 410 Kodeksu postępowania karnego.

²⁷ Zdanie F. Terriera prezentowane w: H. Kuczyńska, *Postępowanie...*, s. 73.

wersja wyroku. Jeżeli istnieje taka możliwość, należy odczytać wyrok w obecności oskarżonego.

Gdy zostanie wydane orzeczenie o winie oskarżonego, Izba Orzekająca musi podjąć decyzję o wymierzeniu stosownej kary. Bierze przy tym pod uwagę przeprowadzone dowody i oświadczenia złożone w czasie rozprawy, które mają znaczenie dla wymierzenia kary. Statut wyraża jedną z podstawowych zasad prawa karnego – *nullum poena sine lege*. Oznacza ona, że kara może być wymierzona tylko w oparciu o Statut, w sposób zgodny z nim. Jednocześnie odpowiedzialność za dostosowanie wymiaru kary spoczęła na sędziach Trybunału – brak tu systemu sankcji bezwzględnie lub względnie oznaczonej, co część doktryny uważa za jawne naruszenie elementarnej zasady prawa karnego, a mianowicie przywołanej wyżej zasady *nullum poena sine lege*²⁸. Sędziowie mają w tym zakresie dwa rozwiązania do dyspozycji: orzeczenie o dożywotniej karze pozbawienia wolności lub o karze pozbawienia wolności do lat 30. Ponadto sędziowie mogą orzec o przepadku korzyści pochodzących z przestępstwa lub o grzywnie. Aby orzec o dożywotnim pozbawieniu wolności, należy wykazać, czy przemawia za tym ciężar zbrodni i właściwości osobiste skazanego. W przeciwnym wypadku sędziowie orzekają inny wymiar pozbawienia wolności. Zasady wymierzania kar są szczegółowo opisane w Regułach Procesowych i Dowodowych. Przy podjęciu decyzji o wymiarze kary sędziowie biorą także pod uwagę okoliczności łagodzące i obciążające oskarżonego.

Przy wymiarze kar pierwszeństwo mają przepisy prawne państwa-strony, w którym oskarżony (tutaj już skazany) odbywa swoją karę. Jest to przejaw zasady komplementarności jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego wobec jurysdykcji systemów prawnych krajowych. Od wydanego przez Izbę Orzekającą orzeczenia przysługuje prokuratorowi i skazanemu odwołanie oraz żądanie wznowienia postępowania. Procedury rządzące tymi dwoma postępowaniami nie są jednak przedmiotem niniejszych rozważań.

²⁸ L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 19.

6. Podsumowanie

Międzynarodowy Trybunał Karny sprzyja jako sąd stały pewności prawa. Jego jurysdykcję ograniczono do określonego rodzaju zbrodni – ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych. Trybunał działa w oparciu o te same, określone zasady unormowane w Statucie, Regułach Procesowych i Dowodowych oraz Elementach Definicji Zbrodni. Przed sędziami stoi zadanie zachowania równowagi między rzetelnością a sprawnością procesu, opierając się na pozornie skomplikowanych regułach, które zostały jednak przygotowane po to, aby usprawnić jego tok.

Zapewnienie reprezentatywności systemów prawnych na konferencji rzymskiej z jednej strony utrudniło prace, lecz z drugiej zapobiegło jawnemu i niezgodnemu z wolą przeciwniej strony zdominowaniu Statutu przez tylko jeden system prawny oraz zmusiło delegatów do poszanowania i ustosunkowania się do argumentów wysuwanych przez przedstawicieli „konkurencyjnego” systemu prawnego.

Analizując procedurę postępowania przed Izłą Orzekającą, a także cały model procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym, można zauważyć niezwykle duży wpływ prawa kontynentalnego na procedurę Trybunału. Pojawiają się w niej również elementy *common law*, istnieje wiele rozwiązań będących syntezą, „hybrydą” tych dwóch systemów, jednak to prawo kontynentalne odgrywa pierwszoplanową rolę w całości postępowania. Okazuje się, że przewyciężenie rozbieżności pomiędzy tymi dwoma systemami prawnymi jest możliwe oraz że prawo anglosaskie i prawo kontynentalne nie tworzą dziś już systemów skrajnie odmiennych.